

УДК 811.161.2'2(049.32)

Н. А. Серєда

кандидат філологічних наук, доцент кафедри *романо-германської філології*

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна; e-mail: natalia.sereda@karazin.ua;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0749-4782>;

«Українська – До питання емансипації мови»: | українсько-німецько-австрійська колективна монографія

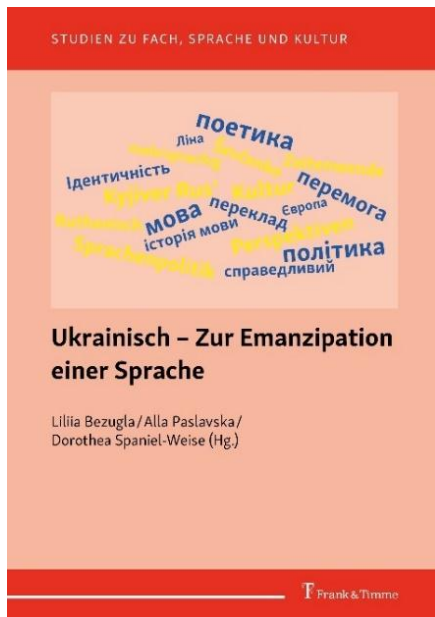
Рецензія на українсько-німецько-австрійську колективну монографію «Українська – До питання емансипації мови».

Ключові слова: європейська інтеграція, мовна ідентичність, російсько-українська війна, українська мова, українсько-німецький переклад, стандартизація української мови.

Як цитувати: Серєда, Н. (2024). «Українська – До питання емансипації мови». *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія: Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов*, (99), 148-151.

In cites: Sereda, N. (2024). Ukrainian – toward emancipation of a language. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: Foreign Philology. Methods of Foreign Language Teaching*, (99), 148-151.

Bezugla L.; Paslavska A.; Spaniel-Weise D. (Hg.):
Ukrainisch – Zur Emanzipation einer Sprache. Berlin :
Frank & Timme, 2024. 368 S.

Надзвичайна подія у вітчизняній філології – німецьке видавництво наукової літератури “Frank & Timme” презентувало на одному з найважливіших книжкових форумів Європи – Лейпцизькому книжковому ярмарку – українсько-німецько-австрійську колективну монографію «Українська – До питання емансипації мови», присвячену історії та сучасному стану розвитку української мови. Редакторський колектив представлено відомими українськими філологинями професорками Лілією Безуглою (Харків/Єна) і Аллою Паславською (Львів) та німецькою дослідницею Доротеєю Шпаніель-Вайзе (Єна), за підтримки редакторки серії “Studien zu Fach, Sprache und Kultur” професорки Інес-Андреї Буш-Лауер (Цвікау).

Ідея створення монографії виникла під час симпозіуму «Злами і спадкоємність – міждисциплінарні погляди на становище германістики та суміжних дисциплін в Україні», що відбувся 28.02 – 02.03.2023 р. в рамках тематичного тижня «Війна в Україні – наукові перспективи» в Ганновері за підтримки Фонду Фольксваген. Мета доповідей і дискусій полягала в обговоренні спричиненого російсько-українською війною становища української германістики в дослідницькій, викладацькій і культурній сферах, а також в окресленні конкретних заходів для підтримки українських колег і студентів. Одним із таких заходів стало видання рецензованої монографії. Отже, її актуальність впливає із сучасної політичної ситуації в Україні.

У передмові редакторки наголошують: «Сподіваємося, що ця книга приверне увагу міжнародної фахової аудиторії та завдяки свідомо обраній

багатомовності сприятиме сприйняттю української мови як мови зі своєю традицією та широкими перспективами» [2, с. 14; переклад мій – Н. С.]. Книга створювалася як багатомовна колективна монографія: чотири статті написано українською, три – англійською, сім – німецькою мовою. Наукове обговорення феномену «українності» та української мови відбувається з міждисциплінарної перспективи та з позиції визнання української мови як офіційної мови суверенної держави. «Емансипація мови» – вдала метафора, яка відображає зростаючу роль української мови у спілкуванні, збереженні знань, культурних традицій та ідентичності.

Хоча німецькою книга подається як *Sammelband* (збірник), українською мовою автори називають її колективною монографією. І не безпідставно. 14 статей згруповано у шість розділів, які становлять логічно побудовану оповідь та надають читачеві уявлення про найважливіші аспекти сучасного погляду на українську мову: від історії мови XIX ст. до мовної політики сьогодення, від найактуальніших тенденцій у сучасній мові до їхнього відбиття в публіцистичному та літературному дискурсі, включно переклад, і до зростання ролі української мови в діалозі культур.

Перший розділ присвячено історичному розвитку української мови. Зокрема Міхаель Мозер (Відень) порівнює два її паралельних шляхи протягом «довгого XIX століття»: у той час як у Російській імперії функціональні можливості української мови були обмежені, у Габсбурзькій імперії видавалися численні граматики, букварі та підручники. Переконливо наголошується, що хоча ці два різновиди ще мали певні відмінності, вони були досить близькими, щоб стати міцною основою для подальшої уніфікації норм. Продовжуючи цей тематичний напрям, Марія Іваницька (Київ/Тюбінген) демонструє, з одного боку, сприйняття української мови в німецькомовному науковому дискурсі XIX ст., який увібрав російські наративи про українську (малоруську) мову як діалект російської, а з іншого боку – сприйняття її в Австро-Угорській монархії як самостійного культурного феномену – рутенської мови. Фокусування уваги на стійкому впливі російських стереотипів на розвиток славістики слушно акцентує потребу переосмислення цієї проблеми з позицій постколоніалізму.

Другий розділ порушує проблеми української ідентичності та мовної політики. Алла Паславська і Оксана Мольдерф (Львів) зосереджуються на аналізі мовної ситуації і мовної політики України в минулому й сьогодні на ґрунті правових актів, що регулюють використання мови в освіті, на телебаченні та радіомовленні. Увага концентрується на правовому статусі української мови до і після 1991 року, на змінах у мовній політиці сучасної України, зумовлених російським впливом, торкаючись питання ідентичності. У статті Валентини Ущиної і Оксани

Шкамарди (Луцьк) розгляд ідентичності переноситься у контекст повномасштабного російського вторгнення в Україну. Із соціально-конструктивістських і соціально-когнітивних позицій розглядаються мультимодальні дискурсивні засоби конструювання української національної ідентичності в ідеологічних наративах – історіях ідентичності, які конститууються суб'єктивними установками щодо різних життєвих питань.

Третій розділ тематизує актуальні зміни в структурі й вживанні української мови з огляду на виклики сьогодення: фемінізацію та мовну об'єктивацію концептів Євроінтеграція та війна. *Анатолій Загнітко* (Донецьк – Вінниця) всебічно характеризує основні риси фемінізації в сучасній українській мові у порівнянні з відповідними тенденціями в німецькій, польській, російській, словацькій та інших мовах, встановлюючи причини формування функціональних варіантів українських фемінітивів та простежуючи тенденції їхньої дискурсивної консолідації. *Тетяна Ковальова* (Харків/Єна) досліджує особливості вербалізації терміноконцепту європейська інтеграція та його субконцептів європейський вибір, європейські прагнення та європейська ідентичність в українському політико-правовому дискурсі 1991–2023 рр. із застосуванням теорії соціокогнітивної термінології. *Наталія Бондар* і *Алла Болотникова* (Полтава) порівнюють лексико-семантичне наповнення лінгвокультурами війна у текстах братів Тютюнників та її мовну реалізацію в сучасному українському дискурсі. Акцент робиться на неологізмах, які передають повсякденну палітру емоцій українського народу щодо агресора.

Четвертий розділ презентує українську мову в перекладознавчому і порівняльному аспектах. *Василь Ткачівський* (Івано-Франківськ/Франкфурт-на-Одері) і *Марія Ткачівська* (Івано-Франківськ/Вест-Лафайетт) поглиблюються в аналіз впливу використання мови НДР на українсько-німецькі літературні переклади. Висвітлюється значення мовних засобів, які здатні впливати на свідомість, думки та аналітичну спроможність людини. *Марія Ткачівська* в окремій статті звертається до труднощів українсько-німецького художнього перекладу етнофолізмів, більшість із яких спричинена відсутністю еквівалентів і понять у німецькій мові та зумовлює неможливість повного відтворення емотивної та культурної конотації. Привертає увагу і яскравий порівняльний аналіз салієнтних політичних речень та їхніх функцій в українському і німецькому медійному дискурсах, які використовуються в контексті російсько-української війни та закріплюються в системі актуальних політичних знань, виконаний *Христиною Дяків* (Львів/Маннгейм) і *Мар'яною Яремко* (Львів/Гамбург). У фокусі аналізу постають, з одного боку, українські салієнтні речення із відеозвернень та політичних промов Зеленського, а також гасла, поширювані через соціальні мережі, а

з іншого боку, речення з промов провідних німецьких політиків після повномасштабного вторгнення Росії в Україну.

Мова української літератури розглядається у п'ятому розділі. Постає питання: Чи варто зводити мову літератури до мови поезії і – ще вужче – до поетичної мови однієї поетеси? Відповідь знаходимо у відомій дослідниці творчості Ліни Костенко Світлани Єрмоленко: «Саме мовотворчість Ліни Костенко становить мірило розвитку української літературної мови другої половини ХХ ст. в її поетичному жанровому різновиді» [1, с. 7]. Саме про мову Ліни Костенко, яку називають совістю української нації, ідеться у статтях цього розділу. *Лілія Безугла* (Харків/Єна) аналізує поетичні тексти Ліни Костенко з позицій когнітивної поетики та лінгвосеміотики – на предмет виявів іконічності. Переконаливо показано, як мовними знаками (іконічними символами) створюються чотири когнітивні типи іконічності – номінальна, ознакова, акціональна та емотивна. Ознаки поетики бароко в ліричних наративах Ліни Костенко розглядаються *Ларисою Белеховою* (Херсон). Окреслено репертуар засобів творення поетики бароко, а саме антитечність, концептизм, комізм та афористичність. Ідіюстиль Ліни Костенко яскраво демонструє втілення барокової поетики індивідуально-авторськими мовностилістичними засобами та наративними прийомами, які створюють незвичний ракурс бачення предмета, події чи явища.

Шостий розділ торкається проблем використання української мови, які виникають в умовах конфронтації з іншими мовами через міграційні процеси. Із початком повномасштабної російської війни в Україні та спричиненої нею ситуації біженства гостро постало питання про те, яке місце має займати українська мова в концепціях багатомовності в освітньому просторі різних країн і які програми можуть бути корисними та доречними для біженців з України. *Анка Бергманн* (Берлін) і *Оксана Туркевич* (Львів/Берлін) розглядають це питання на прикладі навчання української мови дітей українських біженців в Берліні. Проаналізовано вибір мови та мовні практики у сім'ях українських біженців, виходячи з того, що мова відіграє ключову роль в особистій ідентифікації та культурній адаптації в суспільстві, яке надає прихисток. Логічним продовженням цієї теми є стаття *Лесі Скінтей* (Інсбрук) і *Дарії Оробчук* (Гільдесгейм), яка презентує дослідження процесу переходу на українську мову біженців з України в Німеччині на тлі зміни мовних ідентичностей в Україні. Постулюючи зміну наукових парадигм від етнонаціоналізму до ширшого та більш гнучкого розуміння ідентичності, в якому мова постає показником соціокультурного контексту, авторки наголошують на тому, що існуючі наративи щодо пострадянської мовної ідентичності мають бути переглянуті з метою відображення реальної картини

використання української мови та її ролі у формуванні ідентичності.

Як бачимо, представлені у монографії наукові розвідки є науково обґрунтованим, сучасним поглядом на феномен української мови як запоруки ідентичності нації та невід'ємного атрибуту держави. Міждисциплінарний підхід забезпечив всебічне, глибоке висвітлення та інновативні рішення розглянутих проблем. Монографія має безперечне теоретичне значення для розвитку історіографії, теоретичної граматики, лексикології та стилістики української мови, соціолінгвістики, дискурсології, теорії художнього перекладу, наратології, когнітивної лінгвістики, лінгвосеміотики, теорії міжкуль-

турної комунікації, мовної педагогіки, лінгводидактики, лінгвополітичних та лінгвокультурних студій.

Таким чином, українсько-німецько-австрійська колективна монографія «Українська – До питання емансипації мови» є корисним і своєчасним виданням, потужним джерелом корисної інформації для німецьких і українських науковців, аспірантів, студентів та усіх, хто цікавиться історією, сучасним станом і перспективами розвитку української мови. Спільний українсько-німецький проект є вдалим прикладом наукової, видавничої й громадської ініціативи і, безумовно, заслуговує на популяризацію й наслідування.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Єрмоленко, С. (2010). Висока естетика поетичного слова Ліни Костенко. *Культура слова*, 73, 6–16.
2. Bezugla, L., Paslavskaya, A., Spaniel-Weise, D., & Busch-Lauer, I.-A. (2024). Vorwort. *Ukrainisch – Zur Emanzipation einer Sprache*. Berlin: Frank & Timme. 9–15.

Natalia Sereda – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Romance and Germanic Philology, V. N. Karazin Kharkiv National University; e-mail: nataliia.sereda@karazin.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0749-4782>

UKRAINIAN – TOWARD EMANCIPATION OF A LANGUAGE

The review of the Ukrainian-German-Austrian collective monograph.

Key words: European integration, linguistic identity, Russian-Ukrainian war, standardization of the Ukrainian language, Ukrainian-German translation, Ukrainian language.

REFERENCES

- Jermolenko, S. (2010). Vysoka estetyka poetyčnoho slova Liny Kostenko. *Kultura slova*, 73, 6–16. (in Ukrainian)
- Bezugla, L., Paslavskaya, A., Spaniel-Weise, D. & Busch-Lauer, I.-A. (2024). Vorwort. *Ukrainisch – Zur Emanzipation einer Sprache*. Berlin: Frank & Timme, 9–15.